

OSNOVNA ŠOLA NAZARJE
Zadrečka cesta 37, 3331 Nazarje

MLADI RAZISKOVALCI ZA RAZVOJ ŠALEŠKE DOLINE

RAZISKOVALNA NALOGA

ŽIVETI S HIBO

Tematsko področje: SOCIOLOGIJA

Avtor:
Ivan RIBEŽL, 9. razred

Mentor:
Mateja TEVŽ SRČIČ

Somentor:
Nataša KRK, prof.

Nazarje, 2008

Raziskovalna naloga je bila opravljena na Osnovni šoli Nazarje.

Mentor: Mateja Tevž Srčič, predmetna učiteljica matematike in fizike

Somentor: Nataša Krk, prof. matematike in proizvodno tehnične vzgoje

Datum predstavitve:

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

- ŠD Osnovna šola Nazarje, 2007/08
- KG Telesne hibe, vrstniki, invalidnost, integracija otrok s hibami v šole
- AV RIBEŽL, Ivan
- SA TEVŽ SRČIČ, Mateja / KRK, Nataša
- KZ 3331 Nazarje, SLO, Zadrečka cesta 37
- ZA Osnovna šola Nazarje
- LI 2008
- IN ŽIVETI S HIBO
- TD RAZISKOVALNA NALOGA
- OP VI, 21 s., 6 graf.
- IJ SL
- JI sl/en
- AI Na svetu je veliko ljudi s telesno hibo, sorodniki, znanci, prijatelji...Ti ljudje predstavljajo več kot 10 % svetovne populacije in sov družbi enakovredni ter varovani z zakoni. Vseeno pa se ti ljudje počutijo drugačne, saj jih družba ne sprejema kot nekaj samoumevnega in jih še ne more v polni meri integrirati v svoje družbene kroge. Veliko težje spoznajo prijatelje, najdejo službo, premagujejo najrazličnejše ovire. V Republiki Sloveniji jim je omogočeno izobraževanje po posebnih programih, da lahko dosežejo željeno izobrazbo. Vedno bolj se ljudem s hibo prilagaja tudi infrastruktura.

KEY WORDS DOCUMENTATION

- ND Osnovna šola Nazarje, 2007/08
- CX Physically handicapped, people of the same age, disability, the integration of the handicapped children into schools.
- AU RIBEŽL, Ivan
- AA TEVŽ SRČIČ, Mateja / KRK, Nataša
- PP 3331 Nazarje, SLO, Zadrečka cesta 37
- PB The primary school Nazarje
- PY 2008
- TI HOW TO LIVE WITH A HANDICAP
- DT RESEARCH WORK
- NO VI, 21 p., 6 fig.
- LA SL
- AL sl/en
- AI There are many physically handicapped people living in this world; they may be our relatives, friends or mere acquaintance. They take up 10% of the world's population. They are protected by law and have equal rights. Nevertheless, they feel they are different from other people, because they generally still don't accept them as »normal« human beings and so these people still have big difficulties in being fully socially integrated. They have troubles making friends, they have to face great difficulties when they look for a job and have to overcome a variety of obstacles. In Slovenia there are some special programmes, enabling them to get the education they want to achieve. In addition to this, the latest infrastructure is also getting more and more adapted to the needs of the handicapped.

KAZALO VSEBINE

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA	II
KEY WORDS DOCUMENTATION	III
KAZALO VSEBINE	IV
KAZALO GRAFOV	VI
1 UVODNE MISLI	1
1.1 Uvod	1
1.2 Hipoteza	1
2 PREGLED OBJAV	2
2.1 Drugačnost	2
2.2 Naglušni otroci	3
2.3 Gibalno ovirani otroci	3
2.4 Zakonodaja v Republiki Sloveniji	3
2.5 Evropska unija	5
2.5.1 Evropska strategija enakih možnosti	5
3 METODOLOGIJA	7
3.1 Čas raziskovanja	7
3.2 Raziskovalna metoda	7
3.3 Raziskovalni vzorec in postopki obdelave	7
4 REZULTATI IN RAZPRAVA	8
4.1 Anketa	8
4.2 Intervjuji	11
4.2.1 Učenka z lažjo gibalno oviranostjo , 7. razred, OŠ Nazarje	11
4.2.2 Učenec s težko stopnjo naglušnosti, 2. letnik, Srednja veterinarska šola Ljubljana	11
4.2.3 Mija M. Pečnik, socialna delavka na OŠ Nazarje	12
4.3 Arhitektonske ovire	14
4.4 Razprava	16
5 ZAKLJUČEK	17
6 POVZETEK	18

7 ZAHVALA	19
8 PRILOGE	20
9 VIRI IN LITERATURA	21

KAZALO GRAFOV

Graf 1: Poznate koga s hibo?	8
Graf 2: Kako se odzovete, če vidite koga z izrazito hibo (brez udov, na vozičku...)?.....	8
Graf 3: Kaj bi storili, če bi bil v vaš razred/delovni prostor premeščen človek s hibo?	9
Graf 4: Ali je Vaša šola/delovni prostor prirejen ljudem s hibo?	9
Graf 4.a) : Če ste odgovorili z da, kako? (možnih je več odgovorov).....	10
Graf 5: Kako so po vašem mnenju ljudje s hibami sprejeti v družbi?	10

KAZALO PRILOG

Anketa	20
--------------	----

1 UVODNE MISLI

1.1 Uvod

Leto 2007 je bilo evropsko leto enakih možnosti, kar me je spodbudilo k razmišljanju o vrstnikih, ki morajo živeti s hibo. Na naši šoli jih imamo kar nekaj, zato sem se tudi odločil za izdelavo raziskovalne naloge.

Že dlje časa se srečujemo s problemom sprejemanja mladostnikov s hibo v družbo. Otrokom in mladostnikom bi se povsod moralo nuditi normalno življenje (izobraževanje, pomoč, enakost...), žal pa jih ponekod še zmeraj ne sprejemajo in jih imajo za manjvredne. Gotovo poznate koga s telesno hibo oziroma s telesno okvaro. Mogoče prijatelj, sorodnik, bežen znanec, mogoče imate celo sami telesno hibo. Torej poznate težave, s katerimi se ti ljudje soočajo. Vsem drugim, ki berete to raziskovalno nalogo, bi rad podrobneje predstavil življenje mladostnika s telesno hibo. Veliko ljudi le pogleda v drugo smer, ko na cesti zagledajo človeka s telesno hibo ali pa se zazrejo v to hibo. Redkokdo jih pogleda v oči in jih pozdravi. Pomislite, kako se počutijo ljudje, ko nekdo zre v njih, ali pa se jim načrtno izmika. Največja težava mladostnikov s telesno hibo ni le ta njihova hiba, ampak sprejemanje v družbi. Veliko ljudi s telesno hibo zbolijo še za različnimi duševnimi boleznimi, za katere so še posebej dovzetni mladi, saj ne spoznavajo prijateljev, se ne družijo z vrstniki, ker se jih ti izogibajo in jih zasmehujejo... Naučiti se morajo prilagajati družbi, namesto da bi se družba prilagajala njim. Kljub temu pa obstajajo po svetu razne organizacije, društva in klubi, ki pomagajo ljudem s telesnimi hibami lažje preživljati vsakdan. Prostovoljci pomagajo ljudem s telesnimi hibami pri oblačenju, hranjenju, vsakodnevnih aktivnostih, mladostnikom pa pomagajo tudi pri šolanju, učenju... Veliko otrok s telesno hibo ne more obiskovati redne osnovne šole, saj niso zmožni opravljati dejavnosti, ki so povezane s tem. Prav za njih so se začele razvijati šole - zavodi, specializirane za različne tipe hib, npr. za slepe in slabovidne, gluhe in naglušne, itd.

Program v teh šolah je posebej prilagojen mladostnikom s hibami. V njih se naučijo živeti s svojo hibo, se prilagoditi svojim omejenostim in z njimi kvalitetno živeti v največji možni meri, prav tako pa si tam pridobijo tudi želeno izobrazbo. Glavni cilj teh izobraževalnih ustanov je prilagoditev otroka za normalno življenje in nadaljnjo zaposlitev.

1.2 Hipoteza

Predvidevam, da je družba neprilagojena ljudem s telesno hibo. Le-ta teži k popolnosti. Ljudje s telesno hibo so se primorani bolj prilagajati našemu vsakdanjiku kot pa mi njihovemu.

Pri raziskovalni nalogi sem se opredelil na gibalno ovirane in naglušne najstnike, saj sem na šoli pridobil izkušnje z njimi.

2 PREGLED OBJAV

2.1 Drugačnost

Lastnosti, po katerih se posameznik loči od drugih ljudi, so jedro njegove enkratnosti. Cenjena in sprejeta drugačnost je tista, ki v medsebojnih stikih prinaša potrditev, sprejemanje, ugodno samopodobo, kar je vse bistvenega pomena za zadovoljevanje osnovnih psihosocialnih potreb (Bečaj, 1988 v Krapše, 2004). Vsaka drugačnost pa ni nujno prednost – lahko celo ogroža.

Prav je, da najprej navedemo kriterije, na podlagi katerih se izjemnost določa:

- otrok izstopa iz širokega okvira običajnega,
- obstajati morajo posebni, neobičajni razlogi oz. vzroki,
- ogrožen je nadaljnji psihosocialni razvoj,
- potrebno je posebno, strokovno obravnavanje.

Opredeljenost mladostnikov s posebnimi potrebami je slednja:

- otroci z motnjami v duševnem razvoju,
- slepi in slabovidni otroci,
- gluhi in naglušni otroci,
- otroci z govorno-jezikovnimi motnjami,
- gibalno ovirani otroci,
- dolgotrajno bolni otroci,
- otroci s primanjkljaji na posameznih področjih učenja,
- otroci z motnjami vedenja in osebnosti,
- otroci z več motnjami.

Prikaz motenj po odstotkih (Krapše, 2004):

učne težave	37%
govorne težave	30%
duševno zaostali	18%
emocionalne težave	8%
kombinirane težave	1%
ortopedske težave	1%
gluhi	1%
slepi	0,5%
gluhi in slepi	0,05%
ostali	3%

2.2 Naglušni otroci

Gluhi in naglušni otroci imajo okvare, ki zajemajo uho, njegove strukture in funkcije, povezane z njim.

Naglušen otrok ima povprečno izgubo sluha na frekvencah 500, 1000 in 2000 hercev (Hz) manj kot 91 decibelov (dB) in ima resne težave pri poslušanju govora in pri govorni komunikaciji. Naglušnost pomeni zoženje slušnega polja in delno moti sporazumevanje s pomočjo govora.

Glede na naglušnost se razlikuje:

- a) otroke z lažjo izgubo sluha (26 – 40 dB),
- b) otroke z zmerno izgubo sluha (41 – 55 dB),
- c) otroke s težjo izgubo sluha (56 – 70 dB),
- d) otroke s težko izgubo sluha (71 – 90 dB).

2.3 Gibalno ovirani otroci

Gibalno ovirani otroci imajo prirojene ali pridobljene okvare, poškodbe gibalnega aparata, centralnega ali perifernega živčevja. Gibalna oviranost se odraža v obliki funkcionalnih in gibalnih motenj.

Glede na oviranost se razlikuje:

- a) lažje gibalno ovirani otroci,
- b) zmerno gibalno ovirani otroci,
- c) težje gibalno ovirani otroci,
- d) težko gibalno ovirani otroci.

2.4 Zakonodaja v Republiki Sloveniji

V slovenskem šolstvu je delo z otroki s posebnimi potrebami opredeljeno v Zakonu o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami in v Pravilniku o organizaciji in načinu dela komisij za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami ter o kriterijih za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oz. motenj otrok s posebnimi potrebami.

2.4.1 Povzeto iz Zakona o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami:

Vzgoja in izobraževanje otrok s posebnimi potrebami poteka po (5. člen):

- a) izobraževalnih programih s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo,
- b) prilagojenih izobraževalnih programih,
- c) osebnih programih vzgoje in izobraževanja,
- d) vzgojnih programih.

Izobraževalni programi s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo in prilagojeni izobraževalni programi morajo zagotavljati otrokom s posebnimi potrebami možnost, da si pridobijo enakovreden izobrazbeni standard, kot ga zagotavljajo izobraževalni programi osnovnošolskega, poklicnega in strokovnega izobraževanja ter splošnega srednjega izobraževanja. (6. člen)

Otrokom s posebnimi potrebami, ki so usmerjeni v izobraževalne programe s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo, se glede na vrsto in stopnjo primanjkljaja, ovire oziroma motnje lahko prilagodi organizacija, način preverjanja in ocenjevanja znanja,

napredovanje in časovna razporeditev pouka ter zagotovi dodatna strokovna pomoč. (7. člen)

Dodatna strokovna pomoč se izvaja v posebni skupini glede na vrsto in stopnjo primanjkljajev, ovir oziroma motenj v oddelku ali izven oddelka, lahko pa tudi individualno v oddelku ali izven oddelka. (8. člen)

Obseg in način izvajanja dodatne strokovne pomoči se določi z odločbo o usmeritvi, v skladu s standardi in normativi, ki jih določi minister, pristojen za šolstvo za posamezna področja vzgoje in izobraževanja. (9. člen)

Otrokom s posebnimi potrebami je potrebno prilagoditi prostor in pripomočke, v skladu z navodili za prilagojeno izvajanje programov in v skladu s prilagojenimi programi, ki jih sprejme oziroma določi pristojni strokovni svet. Za nudenje fizične pomoči se lahko gibalno oviranim otrokom dodeli spremljevalec. (10. člen)

S prilagojenimi programi osnovnošolskega izobraževanja, ki omogočajo otrokom s posebnimi potrebami pridobiti enakovreden izobrazbeni standard, se lahko prilagodi predmetnik, organizacija, način preverjanja in ocenjevanja znanja, napredovanje in časovna razporeditev pouka. (12. člen)

Z odločbo o usmeritvi prve stopnje se odloči o usmeritvi otroka s posebnimi potrebami in program vzgoje in izobraževanja ali se z odločbo ugotovi, da usmeritev ni potrebna. Če se otroka s posebnimi potrebami usmeri, se z odločbo določi:

- program vzgoje in izobraževanja, v katerega se otrok usmerja,
- vrtec, šola ali zavod, v katerega se otrok vključi,
- datum vključitve v vrtec, šola ali zavod,
- obseg, način in vrsto ter izvajalca dodatne strokovne pomoči,
- pripomočke, prostor in opremo ter druge pogoje, ki morajo biti zagotovljeni za vzgojo in izobraževanje,
- občasnega ali stalnega spremljevalca za fizično pomoč gibalno oviranemu otroku,
- zmanjšanje števila otrok v oddelku glede na predpisane normative,
- rok preverjanja ustreznosti usmeritve,
- druge pravice, ki izhajajo iz tega zakona in zakonov s področja vzgoje in izobraževanja.

(24. člen)

Z individualiziranim programom se določijo oblike dela na posameznih vzgojnih in izobraževalnih področjih, pri posameznih predmetih ali pri predmetnih področjih, način izvajanja dodatne strokovne pomoči, izvajanje fizične pomoči, prehajanje med programi ter potrebne prilagoditve pri organizaciji, preverjanju in ocenjevanju znanja, napredovanju in časovni razporeditvi pouka. (29. člen)

Za pripravo in spremljanje izvajanja individualiziranega programa imenuje ravnatelj vrtca, šole oziroma zavoda strokovno skupino, ki jo sestavljajo strokovni delavci vrtca, šole ali zavoda in drugi strokovni delavci, ki bodo sodelovali pri izvajanju vzgojno-izobraževalnega programa. Pri delu strokovne skupine sodelujejo tudi starši otroka. Strokovna skupina mora med šolskim letom prilagajati individualizirani program glede na napredek in razvoj otroka s posebnimi potrebami in ob koncu šolskega leta preveriti ustreznost individualiziranega programa in izdelati individualizirani program za naslednje šolsko leto. (30. člen)

2.5 Evropska unija

Za otroke s posebnimi potrebami pa zakonsko ni poskrbljeno samo pri nas, temveč so njihove pravice zapisane tudi v dokumentih Evropske unije in Združenih narodov.

2.5.1 Evropska strategija enakih možnosti

Enake možnosti za enake pravice

Evropsko leto invalidov 2003 je združilo vse evropske državljane v razmisleku o pravicah invalidov. Za ukrepe, povezane z invalidnostjo, so odgovorne predvsem države članice. Vendar pa EU igra pomembno vlogo, namreč dopolnjuje in izpopolnjuje nacionalne ukrepe, obenem pa ustvarja pogoje za nadaljnji napredek, saj evropska zakonodaja in ukrepi vplivajo na položaj invalidov. Cilj EU je aktivna vključenost in polno sodelovanje invalidov v družbi skladno s pristopom EU k invalidski problematiki v okviru človekovih pravic. Pri invalidnosti gre za priznavanje pravic, ne pa za poljubno obravnavanje. Poleg tega je ta pristop osnova Konvencije ZN o pravicah invalidov, ki jo upošteva tudi Evropska skupnost.

Gre za enakopraven dostop do pravic. Kot polnopravni državljani imajo invalidi enake pravice ter so upravičeni do dostojanstva, enakega obravnavanja, samostojnega življenja in popolnega sodelovanja v družbi. Cilj ukrepov EU je invalidom omogočiti, da uživajo te pravice. Posledično enake možnosti podpirajo dolgoročne cilje Evrope na področju invalidnosti in invalidom omogočajo razvoj njihovih sposobnosti in sodelovanje v družbi. Evropski akcijski načrt o invalidnosti določa okvir za zagotavljanje vključevanja problematike invalidnosti. Črpa iz različnih instrumentov politike, ki se nanašajo na številna vprašanja, s katerimi se spopadajo invalidi. Evropska komisija želi do leta 2010 doseči izboljšanje na področju zaposlovanja, dostopnosti za vse in samostojnega življenja. Invalidi sodelujejo v postopku odločanja na podlagi evropskega načela: „Nič o invalidih brez invalidov“.

Izobrazba za vse

Strategija EU za invalidnost poudarja enak dostop do kakovostne izobrazbe in vseživljenjskega učenja. Ti dve področji invalidom omogočata, da polno sodelujejo v družbi in izboljšajo kakovost svojega življenja. Evropska komisija prispeva k podpori za vključevanje invalidnih otrok v redno šolanje. Sprožila je več pobud za izobraževanje invalidov. Le-te zajemajo Evropsko agencijo za razvoj na področju izobraževanja ljudi s posebnimi potrebami kot tudi posebno študijsko skupino za invalidnost in vseživljenjsko učenje. Različni programi Skupnosti za poklicno izobraževanje, kot sta Socrates in Leonardo da Vinci, so omogočili integracijo usposabljanja in izobraževanja invalidov. Samostojno življenje Cilj strategije EU za invalidnost je invalidom zagotoviti enake možnosti izbire in nadzora v vsakdanjem življenju, kot jih imajo neinvalidne osebe. Storitve oskrbe in podpore bi morale biti bolj prilagojene posebnim potrebam invalidov. Evropska komisija na podlagi poenotenih socialnih določb in določb o vključevanju spodbuja cenovno ugodne, dostopne in kakovostne socialne storitve in podporo. Strategija EU za invalidnost pa zagovarja tudi zmanjšanje števila invalidov v zavodih. Evropska komisija financira raziskave o posredovanju storitev skupnosti, ki bi zagotovile, da bi bili invalidi deležni ustrezne varnosti, svobode in samostojnosti za življenje v skupnosti. Partnerji v okviru prve raziskave o velikih zavodih so ustanovili Evropsko koalicijo za življenje v skupnosti.

Socialna solidarnost

Od leta 2007 naprej je v okviru Programa za zaposlovanje in socialno solidarnost Progres financiranih več projektov, povezanih z invalidnostjo. Ti projekti so ključnega pomena za izpolnjevanje ciljev EU na področju zaposlovanja, socialne vključenosti in zaščite, delovnih pogojev, enakosti spolov, preprečevanja diskriminacije in raznolikosti.

Akcijski načrt o invalidnosti

Dolgoročna strategija

EU za aktivno vključevanje invalidov je osredotočena na akcijski načrt o invalidnosti in evropsko strategijo za invalidnost (2004–2010). Evropska komisija vsaki dve leti izda poročilo o splošnem položaju invalidov, ki predstavlja osnovo za opredeljevanje omenjenih prednostnih nalog. Poročilo nudi smernice državam članicam in interesnim skupinam pri oblikovanju politik na področju invalidnosti. Ena od prednostnih nalog je tudi izobraževanje in usposabljanje invalidne mladine.

3 METODOLOGIJA

3.1 Čas raziskovanja

Raziskovanje je potekalo od oktobra 2007 do marca 2008.

3.2 Raziskovalna metoda

Metode dela, uporabljene v raziskovalni nalogi, so:

- a) anketiranje,
- b) intervju,
- c) pregled razpoložljivih virov (spletne strani, tiskani viri).

Izdelal sem vprašalnik, ki so ga izpolnjevali učenci 7., 8. in 9. razreda OŠ Nazarje ter nekaj naključno izbranih zaposlenih občanov občine Nazarje. Anketa je bila sestavljena večinoma iz zaprtih vprašanj v logičnem vrstnem redu. Druga uporabljena metoda so bili nestandardizirani intervjuji. Opravil sem jih z učencema, ki imata telesno hibo, in sicer z učenko OŠ Nazarje in dijakom Srednje veterinarske šole (nekdanji učenec OŠ Nazarje). Intervju sem opravil tudi s socialno delavko na OŠ Nazarje Mijo M. Pečnik. Na terenu sem proučil tudi dejansko stanje glede arhitektonskih ovir, ki predstavljajo za ljudi s hibo velike težave.

3.3 Raziskovalni vzorec in postopki obdelave

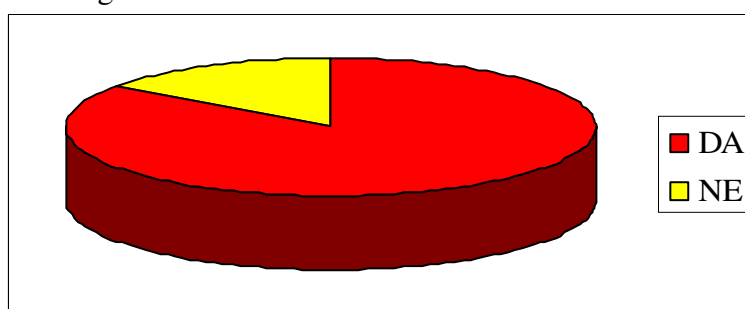
Izsledki temeljijo na vzorcu 106 izpolnjenih anketnih listov. Rezultati so obdelani in predstavljeni v obliki tabel in grafov ob uporabi računalniških programov Excel in Power point. Dodani so tudi komentarji.

4 REZULTATI IN RAZPRAVA

Rezultate o odnosu do mladostnikov s telesno hibo sem dobil po obdelavi ankete. Intervjuja z mladostnikoma sta mi dala boljši vpogled v njihovo doživljanje in sprejemanje sveta, intervju s socialno delavko mi je odkril postopke in dejavnosti, ki se izvajajo na naši šoli ter sodelovanje različnih strok pri obravnavi in delu z mladostnikom s hibo. Z raziskovanjem tehničnih prilagoditev sem ugotavljal, kako so posamezne ustanove dostopne ljudem s hibo v Zgornji Savinjski dolini.

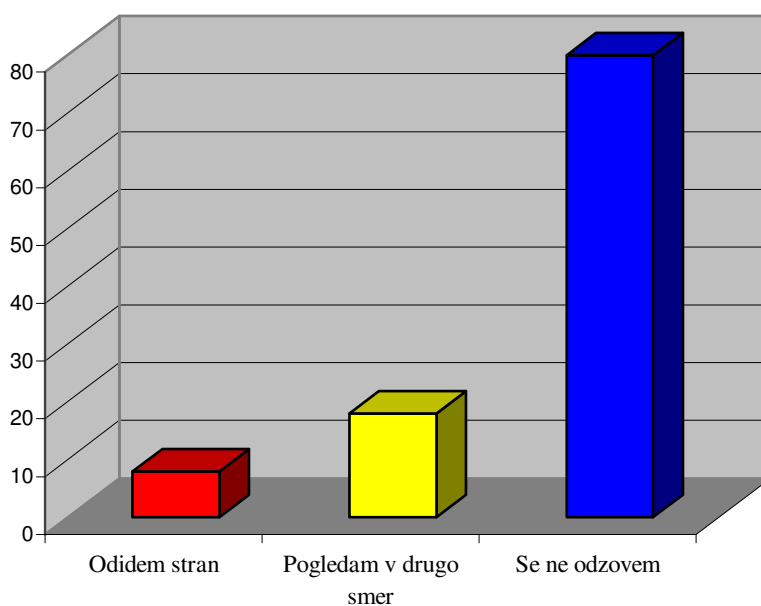
4.1 Anketa

Graf 1: Poznate koga s hibo?

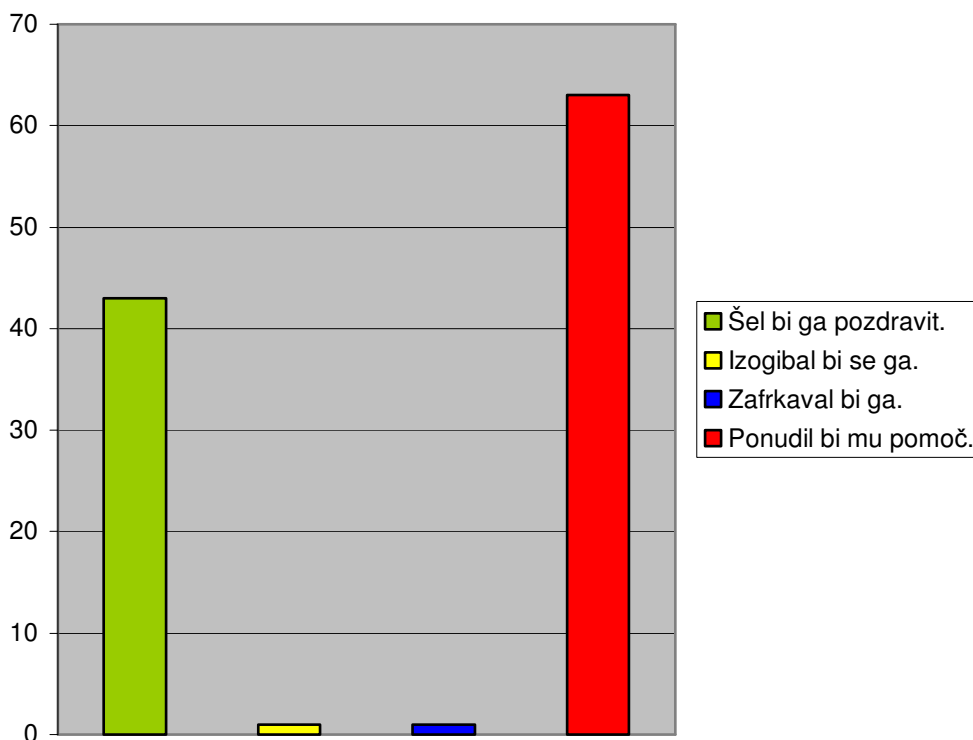
Večina anketirancev, kar 84,9 % pozna koga s hibo, pa naj bo to sorodnik, prijatelj, znanec, 15,1 % pa takšnih ljudi ne pozna. Menim, da tudi ti anketiranci poznajo koga s hibo, le da nanj niso dovolj pozorni. Telesne hibe v družbi niso redke in se v bistvu pojavljajo dokaj pogosto.

Graf 2: Kako se odzovete, če vidite koga z izrazito hibo (brez udov, na vozičku...)?

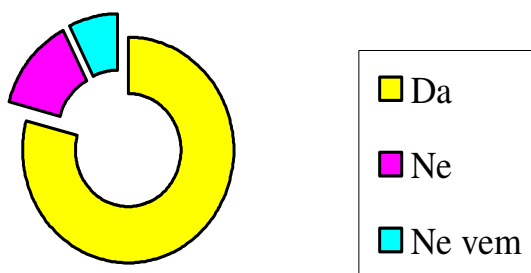
75,5 % anketirancev se ne odzove, če vidi koga z izrazito hibo, 17 % jih pogleda v drugo stran, 7,5 % pa jih odide stran. Pri mnogih ljudeh srečanje z invalidno osebo povzroči neugodje in neke vrste strah, ljudem s hibo pa neustrezne reakcije okolice povzročajo duševne bolečine.

Graf 3: Kaj bi storili, če bi bil v vaš razred/delovni prostor premeščen človek s hibo?

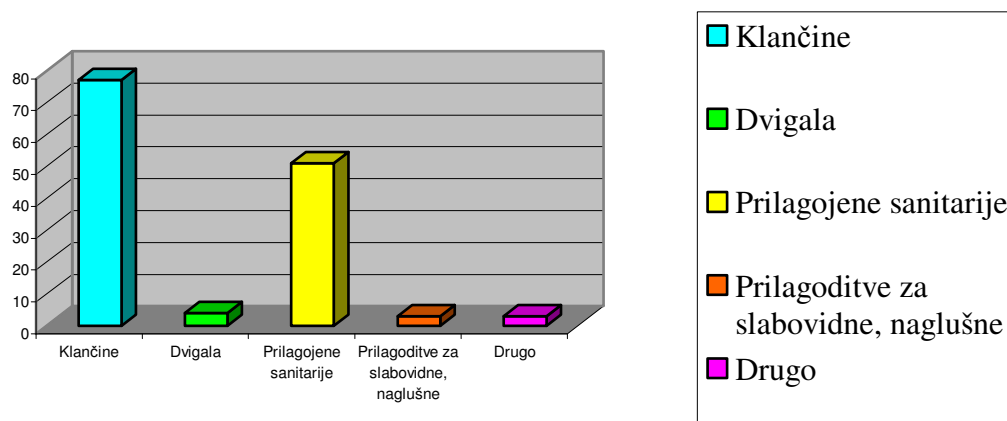
59,4 % anketirancev bi ljudem s hibo takoj ponudilo pomoč, 40,6 % bi te ljudi pozdravilo, izogibalo ali zafrkavalo pa bi jih po 0,9 % anketirancev. Pokaže se solidarnost in pomoč ljudi. S tem mladostniku/odraslemu človeku s hibo pokažemo, da ga sprejemamo v družbo.

Graf 4: Ali je Vaša šola/delovni prostor prirejen ljudem s hibo?

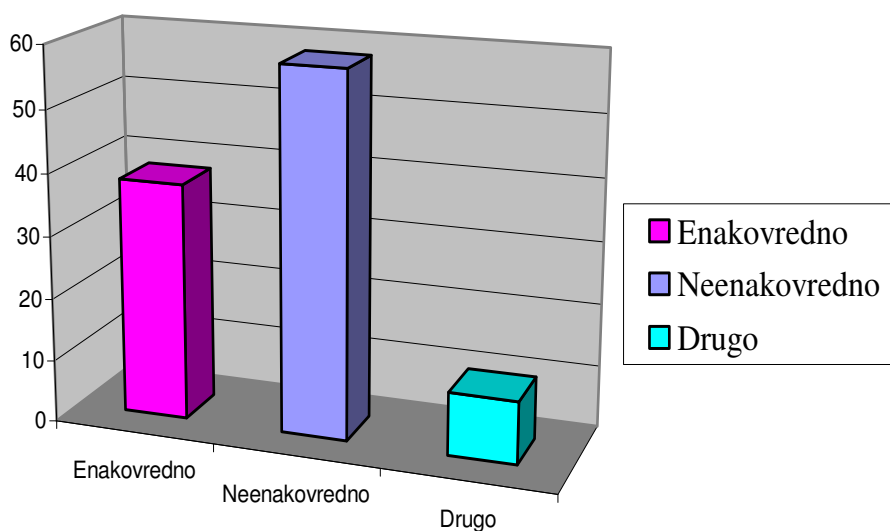
79,2 % vprašanih meni, da je njihova šola ali delovni prostor prilagojen ljudem s hibo, 13,2 % je odgovorilo, da nimajo ustreznih prilagoditev, 7,6 % pa ne ve, kako je pri njih s prilagoditvami.

Graf 4.a) : Če ste odgovorili z da, kako? (možnih je več odgovorov)

Kot prilagoditve so anketiranci navedli največkrat klančino, in sicer 77-krat, sledijo prilagojene sanitarije 51-krat, dvigala 4-krat in 3-krat prilagoditve za gluhe in naglušne ter 3-krat drugo, npr. širša vrata na vhodu, organizirani prevozi...

Graf 5: Kako so po vašem mnenju ljudje s hibami sprejeti v družbi?

Samo 35,8 % vprašanih meni, da so ljudje s hibo enakovredno sprejeti v družbo, 54,7 % jih vidi kot neenakovredno sprejete, 9,4 % pa se ni opredelilo za nobenega izmed prejšnjih odgovorov.

4.2 Intervjuji

4.2.1 Učenka z lažjo gibalno oviranostjo , 7. razred, OŠ Nazarje

1. Kakšna je tvoja hiba?

Rodila sem se z deformirano nogo. Noga je bila obrnjena za 180 stopinj. Nisem mogla normalno hoditi. Moja noga je bila šibkejša, mišice pa niso bile dovolj razvite in utrjene.

2. Ali je hiba prirojena ali je kasneje pridobljena?

S to hibo sem se že rodila. Kmalu po rojstvu sem že prvič obiskala fizioterapevta, kar je sedaj postalo že praksa.

3. Ali obiskuješ kakšnega zdravnika?

Kot sem že povedala, obiskujem fizioterapevta v Velenju pa tudi zdravnika ortopeda. Po dveh operacijah, ki sem jih že prestala, me je moj fizioterapevt vedno postavil na noge.

4. Kako spoznavaš prijatelje?

Ne vem. Zame je spoznavanje vrstnikov nekaj vsakdanjega. Ne vem kako je spoznavati vrstnike, če nimaš hibe. Včasih se kateri izmed vrstnikov norčuje iz mene, seveda pa imam tudi prave prijatelje, ki me spodbujajo in opogumljajo.

5. Kako te sprejmejo vrstniki?

Nekateri običajno, nekateri pa se me izogibajo, me zafrkavajo, žalijo...

6. Ali je tvoja šola prilagojena tvoji hibi?

Za mojo hibo ni potrebno večjih prilagoditev, kvečjemu kakšna klopca za krajši počitek. Všeč mi je, da so našo šolo opremili tudi s klančinami in posebnimi toaletami za tiste učence, ki ne morejo brez invalidskega vozička.

7. S kakšnimi težavami se srečuješ (v šoli, v prostem času, pri drugih vsakdanjih opravkih)?

Posebnih težav nimam, žal pa pri raznih športnih aktivnostih nazadujem, saj ne morem teči ali se hitro gibati.

8. Kakšne oblike pomoči si deležna v šoli?

V šoli imam dodeljene ure dodatne strokovne pomoči, po posebnem programu pa delam tudi pri športni vzgoji.

9. Ali se spomniš kakšnega dogodka iz tvojega življenja, pri katerem si »premagala svojo hibo«?

Ja, se. Pred približno dvema letoma smo odšli v okviru športnega dne na planinski pohod. Z manjšo pomočjo učiteljev sem prišla na vrh Mozirske planine. Mislim, da je bil to zame najlepši dan.

4.2.2 Učenec s težko stopnjo naglušnosti, 2. letnik, Srednja veterinarska šola Ljubljana

1. Kakšna je tvoja hiba?

Imam težko stopnjo naglušnosti. Brez slušnih aparatov na obeh ušesih slišim samo zvoke.

2. Ali je hiba prirojena ali je kasneje pridobljena?

Z izgubo sluha sem se rodil, torej je moja naglušnost prirojena.

3. Kako spoznavaš prijatelje?

S spoznavanjem prijateljev sem imel veliko težav, saj se z njimi nisem znal sporazumevati. Sedaj je malo boljše, vendar pa še zmeraj težko najdem stik z vrstniki.

4. Kako te sprejmejo vrstniki?

V nižjih razredih osnovne šole je bilo zelo hudo. Nisem imel prijateljev, z njimi se nisem znal pogovarjati, zato sem bil večji del otroštva s te strani osamljen. Večkrat sem bil zaradi tega potr. Srečo sem imel, da sem imel razumevajoče starše, sorodnike in učitelje v šoli, ki so mi veliko pomagali in mi dajali občutek, da sem tudi jaz osebnost in ravno tak, kot vsi ostali okrog mene. Težko mi je bilo dopovedati, da se zaradi tega ne razlikujem od drugih otrok. Sedaj v srednji šoli je s tega vidika malo boljše. Ne počutim se tako osamljenega in drugačnega. Z vrstniki lažje najdem stik, malo težje je pri tistih, ki jih ne poznam.

5. Ali je vaša šola prilagojena tvoji hibi?

Poleg slušnih aparatov v šoli uporabljam »phonic-ear« sistem. To je brezžična naprava, ki jo hkrati uporablja jaz in profesor. Jaz jo imam pritrjeno na slušnem aparatu, profesor pa ima mikrofona. S to napravo lahko profesorja slišim tudi takrat, če ga ne vidim direktno v ustnice oz. tudi takrat, če se obrne stran od mene. Vendar kljub temu razlagi še vedno težko sledim. Drugih tehničnih prilagoditev za mojo hibo v šoli ni potrebno imeti.

6. S kakšnimi težavami se srečuješ (v šoli, v prostem času, pri drugih opravkih)?

Moje težave so zmeraj povezane s sluhom. Velikokrat ne razumem in ne slišim, kaj mi hoče kdo povedati, zato gre veliko informacij mimo mene. Ker se nočem izpostavljam, se delam, da ljudi okrog sebe razumem. Pri tem pa je velikokrat hudo, ker ne vem, zakaj se smejejo, kaj se pogovarjajo... Težave je tudi v tem, ker še zmeraj ne razumem veliko pojmov, zato si včasih stvari drugače razlagam, kot so prvotno izgovorjene. Vsako leto se stvari izboljšujejo, poznam zmeraj več stvari in pojmov, zato se tudi komunikacija izboljšuje. Upam, da bom s časom dohitel svoje vrstnike in se bom z njimi lahko enakovredno pogovarjal.

7. Kakšne oblike pomoči si deležen v šoli?

Vsak teden imam s profesorji tri ure individualne dodatne strokovne pomoči pri različnih predmetih. Profesorji mi veliko pomagajo in me razumejo, vprašan sem napovedano, kontrolne naloge lahko pišem s podaljšanim časom, če česa ne razumem, so mi zmeraj pripravljene pomagati. Pri šolskem delu me vzpodbujajo in mi pomagajo. Enako je potekalo delo tudi v osnovni šoli, le da me je tam enkrat tedensko obiskovala mobilna surdopedagoginja.

4.2.3 Mija M. Pečnik, socialna delavka na OŠ Nazarje

1. Kako je pri nas poskrbljeno za mladostnike s hibo?

Učenci s telesno hibo so deležni posebne obravnave, ki jo ureja Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja in Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami.

2. Kako so pri učencih opredeljene hibe?

Glede na vrsto in stopnjo primanjkljaja ločimo otroke s primanjkljajem na posameznem področju, slepe in slabovidne otroke, gluhe in naglušne otroke, otroke z govorno jezikovnimi motnjami, gibalno ovirane, dolgotrajno bolne otroke in otroke z motnjami vedenja in osebnosti. Vse podrobnosti za delo z mladostniki, ki imajo kakršnokoli hibo, so določene v odločbi komisije za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami.

3. Kaj vsebujejo te odločbe?

Odločbe komisij navajajo osebne podatke otroka, usmeritev v izobraževalni program (prilagojeno izvajanje, dodatna strokovna pomoč), vključenost otroka v redno osnovno šolo ali prešolanje, obseg ur dodatne strokovne pomoči, način izvajanja dodatne strokovne pomoči (individualno izven oddelka), določitev strokovnega delavca, ki izvaja dodatno

strokovno pomoč (učitelj, psiholog, logoped, surdopedagog, tiflopedagog, specialni pedagog...) in rok preverjanja odločbe po uradni dolžnosti.

4. Kako so kategorizirani učenci naše šole?

Na naši šoli imamo trenutno učenke in učence, ki spadajo v kategorije otrok z lažjo gibalno oviranostjo, s težko gibalno oviranostjo, otroke s primanjkljaji na posameznih področjih učenja, pred leti pa smo imeli tudi učenca s težko izgubo sluha.

5. Kakšne pomoči in prilagoditev so deležni ti učenci na šoli?

Učenka z lažjo gibalno oviranostjo je usmerjena v izobraževalni program s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo.

Učenka s težko gibalno oviranostjo ima zagotovljenega stalnega spremljevalca za nudenje fizične pomoči. Potrebno ji je zagotoviti tudi dostop do šole brez arhitektonskih ovir. Pred šolo je urejen parkirni prostor za invalide. Prilagojene so tudi sanitarije in prostor za osebno higieno. Za zagotovljen prehod med predeli smo izdelali klančine. Prav tako ima učenka prilagojeno delovno mesto, ima posebno mizo in stol, prilagojena pisala in podaljšan čas pisanja za vse pisne izdelke.

Učenec s težko izgubo sluha je sledil razlagi pri pouku s pomočjo uporabe tehničnega pomagala Phonic – ear. Sedežni red je bil prilagojen tako, da je lahko del informacij od učitelja in sošolcev sprejemal vidno z branjem z ustnic, zapiske smo mu redno fotokopirali, pri pisnem ocenjevanju znanja je imel podaljšan čas pisanja, ustno spraševanje je bilo vnaprej datumsko določeno, enkrat tedensko pa je z njim individualno strokovno delala tudi surdopedagoginja iz mobilne službe. Prav tako je bil pri posameznih predmetih deležen dodatne strokovne pomoči s strani učiteljev in logopedinje. Pri nacionalnem preverjanju znanja mu je bil dodeljen surdopedagog, prav tako se mu ni ocenjevala pravilnost govora in dopuščen mu je bil manjši besedni zaklad.

6. Kako koordinirate delo vseh strokovnjakov, ki sodelujejo pri vzgoji in izobraževanju mladostnikov s hibo?

Vsi strokovnjaki, ki delajo z mladostniki s hibo, morajo izdelati individualni plan dela za posameznega učenca. Realizacija, napredek in usklajevanje dela poteka na rednih srečanjih strokovne skupine, kjer sodelujejo poleg vseh strokovnjakov tudi starši otroka in ravnatelj šole.

7. Ali sodelujete tudi z zunanjimi institucijami in če, s katerimi?

Sodelujem tudi z mnogimi zunanjimi institucijami, npr.:

- komisija za usmerjanje,
- Ministrstvo za šolstvo in šport,
- Zavod Republike Slovenije za šolstvo,
- Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše v Ljubljani,
- dispanzer za pedopsihiatrijo v Mariboru in v Celju,
- bolnišnični oddelki,
- fiziatrične ambulante,
- Center za gluhe in naglušne Ljubljana,
- Center za socialno delo Mozirje,
- Klinični center Ljubljana, Pediatrična klinika, služba za otroško psihiatrijo,
- Institut Republike Slovenije za rehabilitacijo Ljubljana in hospitalno rehabilitacijska služba,
- Zavod za usposabljanje invalidne mladine Kamnik
- in drugi.

4.3 Arhitektonske ovire

Ljudje s telesnimi hibami so se že v preteklosti srečevali s številnimi preprekami in ovirami, saj je moral človek biti takrat močan in je moral biti sposoben loviti in nabirati hrano ter varovati svoj dom. Za ljudi s telesno hibo takrat ni bilo prostora in so, če se niso mogli prilagodili svoji hibi, umrli.

Zdravim ljudem navadna stopnica ne predstavlja posebne težave, ljudem s hibami v gibalnem razvoju pa je stopnica, jarek, luknja... velika ovira. Na srečo se danes ljudem s telesnimi hibami vedno bolj omogoča neoviran vstop in zadrževanje v javnih prostorih s pomočjo klančin, dvigal, posebnih toalet in drugih prilagoditev.

Da bi ugotovil stanje arhitektonskih ovir v Zgornji Savinjski dolini, sem se odpravil do bližnjih krajev in si ogledal trgovine, občine, šole...

Občina Mozirje

- upravni center (občinski prostori, Zavod za zdravstveno zavarovanje, geodetska pisarna, davčni urad, Center za socialno delo...); prilagojeni vhodi in dostopnost do vseh prostorov s klančinami in dvigali. Prirejene so tudi sanitarije.
- osnovna šola; prilagojen vhod s klančino
- policija; prilagojen vhod s klančino
- pošta; prilagojen vhod s klančino
- prodajna centra Tuš in Hofer; prilagojen vhod s klančino in samodejna odpiralna vrata
- prodajni center Mercator; urejene klančine, dvigalo in samodejna odpiralna vrata
- Banka Celje, Deželna banka Slovenije; urejene klančine in samodejna odpiralna vrata
- zdravstveni dom; urejena klančina
- lekarna; prilagojen vhod s klančino in samodejna odpiralna vrata

Občina Nazarje

- osnovna šola; urejene klančine, prilagojene sanitarije, v bližnji prihodnosti planirana izgradnja dvigala za osnovno in glasbeno šolo
- Muzej Vrbovec; prilagojen vhod s klančino
- pošta; prilagojen vhod s klančino
- prodajni center Mercator in Tuš; urejene klančine in samodejna odpiralna vrata
- Elkroj-invalidsko podjetje; prilagojen vhod s klančino, samodejna odpiralna vrata, prilagojene sanitarije, celotna stavba v pritlični izgradnji
- zdravstveni dom; prilagojen vhod s klančino in prilagojene sanitarije

Občina Rečica ob Savinji

- osnovna šola; urejene klančine in sanitarije
- trgovina Ultra; prilagojen vhod s klančino in samodejna odpiralna vrata
- pošta; prilagojen vhod s klančino

Občina Gornji Grad

- osnovna šola; urejene klančine in sanitarije
- pošta; prilagojen vhod s klančino

- dom starejših občanov; prilagojen vhod s klančino in samodejna odpiralna vrata, dvigalo, prilagojene sanitarije, prilagoditve za slepe in slabovidne, prilagoditve za naglušne in gluhe, osebna pomoč
- lekarna; urejena dostopnost z izgradnjo v pritličju
- trgovina ZKZ; prilagojen vhod s klančino
- Ljubljanska banka; prilagojen vhod s klančino

Občina Ljubno ob Savinji

- osnovna šola; urejene klančine in sanitarije
- pošta; prilagojen vhod s klančino
- prodajni center Mercator; prilagojen vhod s klančino in samodejna odpiralna vrata

Parkirni prostori za invalide so posebej označeni pred vsemi zgoraj naštetimi objekti. Žal sem večkrat opazil, da na njih parkirajo ljudje, ki nimajo telesne hibe in da parkirana vozila niso primerno označena (invalidski znak). Takšno brezvestno obnašanje povzroča dodatne težave in neprijetnosti ljudem s hibo, katerim so parkirni prostori namenjeni.

Ugotovil sem, da imajo na mnogih javnih krajih ustrezne prilagoditve. Mnoge izmed njih so bile zgrajene ali sanirane v zadnjih nekaj letih, kar kaže na vedno večjo občutljivost družbe do teh ljudi. Žal pa se še zmeraj najde kar nekaj krajev, kjer ljudem s hibo ni omogočen dostop, zato so še vedno prikrajšani. Menim, da je razvoj v Zgornji Savinjski dolini na tem področju soliden in upam, da bomo tako tudi nadaljevali. Primanjkuje dvigal, s katerimi bi se lahko ljudje s hibo lažje premikali.

4.4 Razprava

Zakonsko je pri nas za mladostnike s hibo dobro poskrbljeno. Nudena jim je možnost in pomoč, da lahko dosežejo željeno izobrazbo. Medsebojno sodelovanje strokovnjakov iz različnih področij nudi celovito obravnavo in dviguje kakovost dela s temi mladostniki. Poskrbljeno je tudi za zaposlovanje, saj podjetja, ki ljudi s hibami zaposlujejo, za to pridobijo določena sredstva države. Tudi najstniki v večini nimajo odklonilnega odnosa do mladostnikov s hibo, jih sprejmejo v svojo sredino in jim želijo pomagati. Prav tako se pospešeno izgrajujejo razne prilagoditve za odpravo arhitektonskih ovir. Vedno več krajev in ustanov je dostopnih ljudem s hibo, tehnologija se razvija tudi za pomoč slušno in vidno prizadetim. Kljub temu pa vsi ti mladostniki čutijo drugačnost, saj so kljub vsemu razumevanju okolice in tehničnim prilagoditvam še vedno prikrajšani. Zavedati se, da nečesa ne zmorejo, je zanje velika stiska, ki se kaže v povečani občutljivosti. Večina mladostnikov s težjo telesno hibo se ne bo mogla nikoli odločiti za večje planinske pohode, taborjenja, plezanja, mnoge druge športe, ples itd. Prav tako močno naglušen najstnik ne more enakovredno z vrstniki sodelovati na raznih pevskih tekmovanjih, govornih nastopih, pri poslušanju glasbe itd., saj se težje že pogovarja. Ustrezna zakonodaja in uvajanje prilagoditev je le delček, s katerim lahko pomagamo tem mladostnikom, predvsem pa jim moramo pomagati živeti, jim krepiti samozavest, jih v največji možni meri enakovredno sprejemati v svojo družbo in jim pokazati, da so del nas in da so v naši družbi zaželeni.

Danes tudi invalidi zahtevajo, da se jih sprejme, a ne le iz sočutja, temveč ker je to njihova človeška pravica. Družba jim je mnogokrat neprilagojena, saj se boji njihove drugačnosti in videza. V nekaterih razvitejših deželah se odprto soočajo s tem problemom, v nekaterih manj razvitih pa še vedno ne poznajo rehabilitacije invalidov ali pa otroke s hibami sploh ne izobražujejo.

S tem sem delno potrdil svojo hipotezo, da je družba neprilagojena ljudem s telesno hibo in da teži k popolnosti. Prav tako pa sem potrdil hipotezo, da so se ljudje s telesno hibo primorani bolj prilagajati našemu vsakdanjiku, kot pa se mi njihovemu.

Upam, da se bo v prihodnosti poskrbelo za nadaljnje izobraževanje in rehabilitacijo ljudi s hibami tudi v manj razvitih državah in da se bodo znali soočiti s tem problemom. Niso problem ljudje s hibami, problem je v nas samih.

5 ZAKLJUČEK

S to raziskovalno nalogo sem razširil svoje poznavanje te teme in spoznal marsikateri problem, ki ga prej nisem opazil.

Vsak mladostnik s hibo občuti svojo omejenost kot primanjkljaj in potrebuje podporo in sprejetost v družbi, ne le zakonsko, temveč tudi v vsakdanjem življenju in na vsakem koraku. Opazno je, da se stanje iz leta v leto izboljšuje pri odpravljanju fizičnih težav, pa tudi pri oblikovanju ustrezne zakonodaje. V bodoče bo potrebno še bolj razvijati pozitiven odnos do ljudi s hibo in jim tako dvigniti kvaliteto življenja tudi na socialni ravni. Vzgoja za življenje z drugačnimi se mora pričeti že pri najmanjših otrocih in se nadaljevati v vrtcu in šoli s pogovori o hibah. Majhni otroci posnemajo odrasle in starejše, zato je zelo pomembno, kakšen zgled jim dajemo. Naj bo vodilo družbe enakost na vseh področjih, spoštovanje in sprejemanje drugačnosti, naj se torej uresniči ne le leto, temveč tisočletje enakih možnosti.

6 POVZETEK

Leto 2007 je bilo evropsko leto enakih možnosti, kar me je spodbudilo k razmišljanju o vrstnikih, ki morajo živeti s hibo. Na naši šoli jih imamo kar nekaj, zato sem se tudi odločil za izdelavo raziskovalne naloge.

Že dlje časa opažam problem sprejemanja mladostnikov s hibo v družbo. V svoji hipotezi sem predpostavil, da je družba neprilagojena ljudem s telesno hibo in da se morajo le-ti bolj prilagajati našemu vsakdanu kakor pa mi njihovemu. V raziskovalni nalogi sem se osredotočil na gibalno ovirane in naglušne najstnike, saj sem v šoli pridobil izkušnje z njimi.

Skozi raziskavo sem ugotovil, da je za mladostnike s hibo zakonsko dobro poskrbljeno tako v Republiki Sloveniji kot tudi v Evropski uniji in Združenih narodih. V prilagojenih programih in ob pomoči teama strokovnjakov imajo možnost doseči želeno izobrazbo. V vsakdanjem življenju pa premnogokrat naletijo na razne arhitektonske ovire, nerazumevanje okolice in sovrstnikov ter na občutek manjvrednosti. Družba mnogo lažje poskrbi za odpravo fizičnih ovir in izgradnjo tehničnih prilagoditev, sprememba miselnosti ljudi in sprejemanje vseh subjektov v družbi po načelu enakosti pa je proces, ki zahteva veliko notranjo spremembo pri vsakem posamezniku.

Zelo pomembno se mi zdi, da tem mladostnikom zagotovimo visoko kvaliteto življenja in jih v doseganju zastavljenih ciljev vzpodbujamo.

7 ZAHVALA

Tukaj bi se rad zahvalil vsem, ki so pripomogli k nastanku te raziskovalne naloge.

Najprej mojima mentoricama Mateji Tevž Srčič in Nataši Krk, ki sta me vzpodbujali, mi pomagali pri pisanju in me usmerjali, da je ta naloga nastala.

Zahvala gre tudi socialni delavki OŠ Nazarje Miji M. Pečnik in vsem anketirancem, ki so vestno izpolnili anketo.

Največja zahvala pa gre mladostnikom, ki so mi iskreno povedali, kako je živeti s hibo in mi poskušali opisati svet z njihove strani.

8 PRILOGE

A N K E T A

Moje ime je Ivo Ribežl in delam raziskovalno nalogo z naslovom Živeti s hibo v Zgornji Savinjski dolini. Med hibe prištevamo hibe čutil (slabovidnost, naglušnost...), hibe prebavil, hibe ožilja in srca in razne druge telesne hibe. Za boljši vpogled v ta problem bi potreboval Vaše mnenje, zato prosim, da izpolnite spodnjo anketo.

Spol: M / Ž

Starost: _____

- 1) Poznate koga s hibo?
 - a) DA
 - b) NE
- 2) Kako se odzovete, če vidite koga z izrazito hibo (brez udov, na vozičku...)?
 - a) Odidem stran.
 - b) Pogledam v drugo smer.
 - c) Se ne odzovem.
- 3) Kaj bi storili, če bi bil v vaš razred/delovni prostor premeščen človek s hibo?
 - a) Šel bi ga pozdravit.
 - b) Izogibal bi se ga.
 - c) Zafrkaval bi ga.
 - d) Ponudil bi mu pomoč.
- 4) Ali je Vaša šola/delovni prostor prirejen ljudem s hibo?
 - a) Da
 - b) Ne
 - c) Ne vem

Če ste odgovorili z da, kako?

- a) Klančine
 - b) Dvigala
 - c) Prilagojene sanitarije
 - d) Prilagoditve za slabovidne, naglušne
 - e) Drugo: _____
- 5) Kako se po Vašem mnenju ljudje s hibami sprejeti v družbi?
 - a) Enakovredno/imajo enake možnosti
 - b) Neenakovredni/imajo manjše možnosti
 - c) Drugo: _____

Zahvalil bi se Vam za sodelovanje v tej anketi!

9 VIRI IN LITERATURA

1. ANTONČIČ, V. / DROBNIČ, J. / DROBNIČ, S. / GORŠE, A. / HRIBAR MILIČ, S. / PIRHER, S. / TRBANC, M. / VEHOVAR, V. 1992. Zaposlovanje – perspektive, priložnosti, tveganja (zbornik). Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče, 256 str.
2. LEPIČNIK VODOPIVEC, J. / DAVIDOVIČ PRIMOŽIČ, B. / GLOBAČNIK, B. / TABAJ, A. / KUZMANOVIČ KORVA, D. / NOVAK, M. 1997. Vodič po pravicah invalidov (priročnik za invalide). Ljubljana, Urad Vlade Republike Slovenije za invalide, 149 str.
3. KRAPŠE, Š. 2004. Otroci s posebnimi potrebami (priročnik o vzgoji otrok s posebnimi potrebami). Nova Gorica., Educa, 192 str.
4. BAVČAR, I. / ŠPROHAR, L. / BRGLEZ, A. / JAGODIC, D. / GLOBAČNIK B. / TABAJ, A. / STRGAR, A. / ČOBAL, N. / DAVIDOVIČ PRIMOŽIČ, B. 2001. Vodnik po pravicah invalidov (priročnik za invalide). Ljubljana, Urad Vlade Republike Slovenije za invalide, 182 str.
5. LIKAR, M. 1977. Ljudje v stiski (enciklopedija o moškem, ženskem in otroškem življenju, ljubezni in družini). Ljubljana, Mladinska knjiga, 313 str.
6. Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami. Ur.l. RS, št. [54/2000](#)
7. Pravilnik o organizaciji in načinu dela komisij za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami ter o kriterijih za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oz. motenj otrok s posebnimi potrebami. Ur.l. RS, št. [54/2003](#), št. [93/2004](#), [97/2005](#), [25/2006](#), [23/2007](#)
8. http://ec.europa.eu/news/employment/061204_1_sl.htm, 12. 12. 2007
9. http://www.ec.europa.eu/employment_social/index/leaflet_sl.pdf, 24. 02. 2008